

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI
KHOA VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ**

NGUYỄN ĐÌNH HIẾU

**TẬP QUÁN SINH ĐỂ VÀ NUÔI DẠY CON CÁI
CỦA NGƯỜI DAO VỚI VIỆC CHĂM SÓC SỨC
KHOẺ PHỤ NỮ VÀ TRẺ EM HIỆN NAY Ở XÃ
THƯỢNG YÊN CÔNG, THỊ XÃ UÔNG BÍ,
QUẢNG NINH**

**KHOÁ LUẬN TỐT NGHIỆP CỬ NHÂN VĂN HOÁ
CHUYÊN NGÀNH VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ
MÃ SỐ: 608**

NGƯỜI HƯỚNG DẪN: TS. TRẦN BÌNH

Hà Nội, 2008

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành khóa luận này chúng tôi đã nhận được sự giúp đỡ tận tình của cán bộ và nhân dân xã Thượng Yên Công, thị xã Uông Bí (Quảng Ninh), các thầy cô giáo Khoa Văn hóa dân tộc thiểu số, TS. Trần Bình,... Nhân đây chúng tôi xin gửi lời cảm ơn sâu sắc nhất tới tất cả và mong tiếp tục nhận được những giúp đỡ quý báu.

Do khả năng của chúng tôi có hạn nên khóa luận này chắc chắn không tránh khỏi thiếu sót. Chúng tôi mong nhận được nhiều ý kiến đóng góp quý báu.

Chúng tôi xin chân thành cảm ơn!

Nguyễn Đình Hiếu

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	5
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	7
Chương 1	10
1.1. Đặc điểm tự nhiên ở Thượng Yên Công	10
1.1.1. Vị trí địa lý, địa hình	10
1.1.2. Đất đai, thảm thực vật và hệ động vật	10
1.1.3. Thời tiết, khí hậu	11
1.1.4. Sông ngòi, thủy văn	12
1.1.5. Cơ sở hạ tầng kỹ thuật	12
1.2. Đặc điểm kinh tế - xã hội ở Thượng Yên Công	12
1.2.1. Dân tộc, dân số, phân bố dân cư	12
1.2.2. Tình hình kinh tế- xã hội ở Thượng Yên Công	13
1.2.3. Mạng lưới y tế chăm sóc sức khỏe	15
1.3. Khái quát về người Dao ở Thượng Yên Công	17
1.3.1. Nguồn gốc, tên gọi, dân số, phân bố cư trú	17
1.3.2. Đặc điểm mưu sinh	23
1.3.3. Đặc điểm nhà cửa, trang phục, ăn uống	24
1.3.4. Xã hội truyền thống	27
1.3.5. Đặc điểm về đời sống tinh thần	29
Chương 2	33
2.1. Quan niệm về sinh đẻ và con cái	33
2.1.1. Quan niệm về sự ra đời của con người	35
2.1.2. Sinh đẻ đối với gia đình, dòng họ, cộng đồng	36
2.2. Các tập quán liên quan đến TP	36
2.2.1. Về ăn uống, chăm sóc TP	36
2.2.2. Các nghi lễ liên quan đến thai nghén	37
2.2.3. Các kiêng kỵ trong thời kỳ mang thai	39
2.3. Các tập tục khi sinh đẻ	41
2.3.1. Chuẩn bị cho sinh nở	41
2.3.2. Tập tục khi sinh nở	41
2.3.3. Tập tục liên quan đến đẻ khó	43
2.4. Chăm sóc SP và hài nhi	46
2.4.1. Chăm sóc SP	46
2.4.2. Ăn uống cho SP khi mất sữa	48
2.4.3. Chăm sóc hài nhi sau khi sinh	48
2.5. Tập quán nuôi dạy con cái	48
2.5.1. Từ khi trẻ mới sinh đến 2 tuổi	48
2.5.2. Từ khi trẻ 3 tuổi đến 6 tuổi	50
2.5.3. Giai đoạn trẻ từ 6 đến 10 tuổi	51
2.5.4. Giai đoạn từ 10 đến 18 tuổi	52
Chương 3	61
3.1. Hiện trạng mạng lưới y tế tại địa phương với sinh đẻ hiện nay	61
3.2. Biến đổi trong quan niệm về sinh đẻ và con cái	62
3.3. Biến đổi của tập tục liên quan đến thai sản, sinh đẻ	64

3.6. ảnh hưởng của tập quán sinh đẻ, nuôi dạy con cái của người Dao với việc CSSK phụ nữ và trẻ em hiện nay ở Thượng Yên Công	67
KẾT LUẬN	71
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	75

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Tri thức tộc người là một trong các thành tố không thể thiếu của văn hóa tộc người. Nó không những góp phần khẳng định mà còn là nhân tố quan trọng quyết định việc bảo tồn, duy trì và phát triển bản sắc văn hóa của một cộng đồng. Nghiên cứu văn hóa tộc người không thể không tìm hiểu kho tàng tri thức dân gian. Những kết quả nghiên cứu về tri thức tộc người sẽ bổ sung tư liệu, góp phần hoàn thiện bức tranh văn hóa tộc người. Bởi thế, nghiên cứu, tìm hiểu về tri thức tộc người, tri thức dân gian, tri thức bản địa là một đòi hỏi không thể không đáp ứng đối với nghiên cứu văn hóa các dân tộc thiểu số nói chung, người Dao và người Dao ở Uông Bí (Quảng Ninh) nói riêng.

Trong kho tàng tri thức đồ sộ, đa dạng và phong phú của các tộc người, tri thức về thai nghén, sinh đẻ và nuôi dạy con cái là một trong những bộ phận tối quan trọng. Nó chẳng những đóng vai trò quyết định tới việc bảo tồn, duy trì và phát triển sự sống còn của tộc người, mà còn giữ vai trò quyết định tới chất lượng giống nòi của tộc người. Ngày nay, trong bối cảnh xã hội hiện đại, khoa học kỹ thuật tiên tiến đang là động lực quan trọng trong sự nghiệp tăng trưởng kinh tế, bảo đảm ổn định trật tự xã hội, gìn giữ môi trường, bảo tồn văn hóa,... Mặc dầu vậy, trong bối cảnh của các dân tộc thiểu số ở Việt Nam hiện nay, tri thức dân gian của họ vẫn đang còn đóng vai trò tối quan trọng trong công cuộc phát triển kinh tế – xã hội của họ cũng như địa phương họ hiện đang sinh sống. Như vậy rõ ràng tri thức dân gian của các tộc người ở Việt Nam đã và đang là một trong các nguồn lực quan trọng trong sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa hiện nay ở nước ta. Chính vì thế điều tra, nghiên cứu về tri thức của các tộc người nói chung và của người Dao nói riêng là nhiệm vụ khẩn thiết hiện nay. Tri thức về tộc người về sinh đẻ và nuôi dạy con cái của họ cũng vậy.

Đối với người Dao ở Thượng Yên Công, việc nghiên cứu về họ còn tương đối ít ỏi, nếu không muốn nói là chưa có tác giả nào quan tâm. Vì thế nghiên cứu về tập quán sinh đẻ, nuôi dạy con cái của họ và những ảnh hưởng của nó

trong đời sống hiện tại cũng trong tình trạng tương tự. Bởi thế, muốn bảo tồn, khai thác và vận dụng những tri thức về sinh đẻ và nuôi dạy con cái của họ trong sự nghiệp chăm sóc sức khỏe phụ nữ và trẻ em ở địa phương họ tốt, việc điều tra, nghiên cứu thực tiễn là cần thiết.

Với các lý do trên, chúng tôi mạnh dạn chọn *Tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái của người Dao với việc chăm sóc sức khỏe phụ nữ và trẻ em hiện nay ở Thượng Yên Công, thị xã Uông Bí, Quảng Ninh* làm đề tài khóa luận tốt nghiệp. Chọn đề tài này, chúng tôi mong muốn góp phần rất khiêm tốn của mình vào việc nghiên cứu, tìm hiểu văn hóa, phát triển kinh tế – xã hội ở Thượng Yên Công nói chung và của người Dao ở đây nói riêng.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Về tập quán sinh đẻ và chăm sóc sức khỏe SP của người Dao tại Việt Nam đã có một số công trình nghiên cứu đôi nét về họ, trong đó điển hình như một số công trình sau:

Lý Hành Sơn, *Các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ đời người của nhóm Dao tiền ở Ba Bể*; Hoàng Lương, *Một số kiêng kỵ và tục lệ liên quan đến sinh đẻ và chăm sóc trẻ sơ sinh của người Dao Tả Pán và Dao Áo Dài ở Hà Giang*; Nguyễn Thị Minh Nguyệt, *Tập quán sinh đẻ và nuôi dạy trẻ nhỏ của người Dao Tiền ở xã Tu Lý, huyện Đà Bắc, tỉnh Hòa Bình*; Lý Hành Sơn- Hoàng Minh Lợi, *Phụ nữ Dao tiền với những tập quán liên quan đến sinh đẻ và nuôi con...*

Nhìn chung, các công trình nghiên cứu đã miêu tả và phân tích tương đối đầy đủ và rõ nét những tập quán của người Dao ở Việt Nam trong sinh đẻ và nuôi dạy con cái. Đa số những nghiên cứu trên quan tâm tương đối nhiều đến miêu tả những tập quán của người Dao, song việc đưa ra các đánh giá, nhận xét, phân tích và so sánh giữa các nhóm địa phương. Tuy vậy, đối với nghiên cứu về văn hóa Dao, đó là những nguồn tài liệu rất vô cùng quý giá và đáng trân trọng. Thực hiện khóa luận này, chúng tôi hy vọng có thể bổ sung nguồn tư liệu, đóng góp vào việc giữ gìn văn hóa của người Dao, khai thác, vận dụng nó vào công sống hiện tại ở Thượng Yên Công.

3. Mục đích nghiên cứu

Tìm hiểu tập quán sinh đẻ và nuôi con cái của người Dao (nhóm DTY) ở Thượng Yên Công.

Tìm hiểu những biến đổi của tập quán sinh đẻ và nuôi con cái của người Dao (nhóm DTY) ở Thượng Yên Công trong bối cảnh hiện nay.

Tìm kiếm giải pháp bảo tồn, khai thác và vận dụng những yếu tố tích cực của tập quán sinh đẻ và nuôi con cái của người Dao (nhóm DTY) trong sự nghiệp xây dựng gia đình văn hóa hiện nay ở Thượng Yên Công.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái của dân tộc Dao ở Thượng Yên Công Với những mục đích trên đây, cộng đồng người DTY ở Thượng Yên Công thuộc thị xã Uông Bí của tỉnh Quảng Ninh và tập quán sinh đẻ và chăm sóc sức khỏe SP của họ sẽ là đối tượng nghiên cứu chính, trực tiếp của khoá luận này. Các nội dung tiến hành khảo sát nghiên cứu gồm:

- Khái quát về tự nhiên, xã hội và người Dao ở Thượng Yên Công
- Những vấn đề liên quan đến sinh đẻ và nuôi dạy con cái của người Dao ở Thượng Yên Công
- Biến đổi của tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái của người Dao ở Thượng Yên Công
- Các nguyên nhân dẫn đến biến đổi của tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái của người Dao ở Thượng Yên Công

Do khuôn khổ cho phép của một khoá luận tốt nghiệp Cử nhân Văn hóa dân tộc thiểu số, nên phạm vi nghiên cứu ở đây được tập trung vào Cộng đồng dân tộc Dao (nhóm Thanh Y) ở Thượng Yên Công, thị xã Uông Bí, tỉnh Quảng Ninh.

5. Phương pháp nghiên cứu

Khoá luận được hoàn thành trên cơ sở tuân thủ tuyệt đối phương pháp luận Mác- Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh. Các vấn đề nghiên cứu của khoá luận được nhìn nhận, phân tích và lý giải theo quan điểm duy vật biện chứng, duy vật lịch sử và quan điểm của Đảng Cộng sản Việt Nam.

Phương pháp chủ đạo được sử dụng trong quá trình điều tra, nghiên cứu hoàn thành khóa luận là Điền dã Dân tộc học, với các kỹ thuật chủ yếu: quan sát, phỏng vấn, hồi cố, ghi chép, chụp ảnh... thông qua các đợt sinh sống dài ngày ở cộng đồng người Dao (nhóm Thanh Y) tại Thượng Yên Công nhằm thu thập các dữ liệu ở thực địa.

Cũng nhằm thu thập tài liệu thực địa, phương pháp *Đánh giá nhanh có sự tham gia của cộng đồng (PRA)*, với các kỹ thuật: phỏng vấn sâu, thảo luận nhóm, lập biểu thời gian,...cũng được áp dụng trong quá trình khảo sát thu thập tài liệu ở Thượng Yên Công.

Là một nghiên cứu điền dã, cho nên trong quá trình thu thập các dữ liệu định lượng, tác giả cũng đã dụng các kỹ thuật của *nghiên cứu xã hội học*. Các đối tượng được chọn để điều tra xã hội học bao gồm: già làng, trưởng bản, thầy tào, thầy mo, các bà đỡ dân gian, viên y tế thôn bản, các cán bộ của trạm y tế xã, các trí thức người Dao, các chủ hộ, những thành viên trong các gia đình người Dao đang có vợ, có chồng, một số nam nữ thanh niên tích cực và một số người có uy tín trong cộng đồng.

Để thu thập tư liệu cho khóa luận, chúng tôi đã áp dụng phương pháp nghiên cứu tài liệu thứ cấp, tham khảo các sách, các kết quả dự án, các tạp chí chuyên ngành, các báo cáo, thống kê của các cấp, các ngành ở địa phương.

Do khuôn khổ thời gian cho phép rất eo hẹp, chúng tôi chỉ lựa chọn và tập trung điều tra nghiên cứu ở một vài thôn người DTY ở Thượng Yên Công(thị xã Uông Bí, tỉnh Quảng Ninh).

6. Đóng góp của khóa luận

Giúp cho bạn đọc hiểu biết thêm về văn hoá của người Dao Thanh ở Thượng Yên Công qua tập quán sinh đẻ và chăm sóc sức khỏe SP.

Cung cấp nguồn tư liệu cụ thể về tập quán sinh đẻ của đồng bào người Dao Thanh tại Thượng Yên Công (thị xã Uông Bí, tỉnh Quảng Ninh) những tập quán văn hóa truyền thống và biến đổi của nó dưới tác động của các điều kiện kinh tế-xã hội mới.

Đề xuất một số khuyến nghị cụ thể của tác giả nhằm cải thiện, đẩy mạnh sự tiến bộ trong tập quán sinh đẻ và chăm sóc sức khỏe SP tại Thượng Yên Công.

Kết quả nghiên cứu là nguồn tài liệu đóng góp cho các nhà quản lý có thể xây dựng những chính sách phù hợp với chủ trương kế thừa và phát huy những mặt tích cực trong lĩnh vực phong tục tập quán của người Dao ở xã Thượng Yên Công nói riêng và người Dao ở nước ta nói chung.

7. Nội dung và bố cục của khóa luận

Ngoài phần *Mở đầu* và *Kết luận*, nội dung chính của khóa luận được trình bày trong 3 chương:

Chương 1: Khái quát về điều kiện tự nhiên, xã hội và người Dao ở Thượng Yên Công (22 trang)

Chương 2: Tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái của người Dao ở Thượng Yên Công (27 trang)

Chương 3: Biến đổi về tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái của người Dao ở Thượng Yên Công hiện nay (10 trang)

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Bình. *Luật tục của người Dao ở Việt Nam với việc quản lý xã hội hiện nay*, Tạp chí Luật học, 2/2001.
2. Trần Bình. *Tập quán mưtu sinh của các dân tộc thiểu số ở Đông Bắc Việt Nam*, Nhà xuất bản Phương Đông, TP. Hồ Chí Minh, 2005.
3. Bế Viết Đăng, Nguyễn Khắc Tụng, Nông Trung. *Người Dao ở Việt Nam*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 1997.
4. Phạm Quang Hoan, Hùng Đình Quý (Chủ biên). *Văn hoá truyền thống người Dao ở Hà Giang*, Nhà xuất bản Văn hoá dân tộc, Hà Nội, 1999.
5. Trần Văn Hà (cb). *Phát triển nông thôn miền núi và dân tộc trong thời kì kinh tế chuyên đổi*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 2007.
6. Diệp Đình Hoa. *Người Dao ở Trung Quốc*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 2002.
7. Đào Huy Khê. *Chăm sóc sức khỏe cho trẻ em và sản phụ ở một số tộc người Tây Bắc*, tạp chí Dân tộc học, số 4 năm 1998, tr. 43-48.
8. Jacques Lemoine, *Khái quát về di sản văn hoá Dao và hiện đại hoá ở Việt Nam*, trong *Sự phát triển văn hoá xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai* (Kỷ yếu hội thảo quốc tế về người Dao, tổ chức tại Thái Nguyên tháng 12 năm 1995), tr. 391-399.
9. Lý Dương Liễu (chủ biên), *Người Dao ở Lạng Sơn*, NXB Sở Văn hoá Thông tin Lạng Sơn, Lạng Sơn 2004.
10. Hoàng Lương. *Một số kiêng kỵ và tục lệ liên quan đến sinh đẻ chăm sóc trẻ sơ sinh của người Dao Tả Pán và Dao áo Dài ở Hà Giang*, trong cuốn *Sự phát triển văn hoá xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai* (Kỷ yếu Hội thảo Quốc tế về người Dao, tổ chức ở Thái Nguyên tháng 12 năm 1995), NXB. Khoa học xã hội, Hà Nội, 1996, tr. 112-119.
11. Nguyễn Thị Minh Nguyệt, *Tập quán sinh đẻ và nuôi dạy trẻ nhỏ của người Dao Tiền và Dao Quần Chẹt xã Tu Lý, huyện Đà Bắc, tỉnh Hoà Bình*,

Báo cáo khoa học tại Hội thảo Quốc tế *Các dân tộc thiểu số trong môi trường biến đổi*, Chiềng Mai, Thái Lan, tháng 12 năm 1998.

12. Hoàng Nam. *Văn hoá các dân tộc vùng Đông Bắc Việt Nam*, Trường Đại học Văn hóa, Hà Nội, 2004.

13. Lý Hành Sơn, *Lễ cấp sắc và bản sắc văn hoá Dao*, Tạp chí Dân tộc học, số 3 / 2002.

14. Lý Hành Sơn, Vài nét về tập quan và nghi lễ liên quan đến sinh đẻ và ma chay của người Dao Tiền, Báo cáo điền dã Dân tộc học, Tài liệu lưu trữ tại Thư viện Viện Dân tộc học, ĐB2/1991.

15. Lý Hành Sơn, Tập quán sinh đẻ của người Dao Tiền ở Ba Bể, Bắc Kạn, Tạp chí Dân tộc học, số 3/1997, tr. 64-69, 73.

16. Lý hành Sơn, *Các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ đời người của nhóm Dao Tiền ở Ba Bể, Bắc Kạn*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội 2003.

17. Trần Hữu Sơn, *Sách cổ của người Dao ở Lào Cai - di sản văn hoá có giá trị*, trong cuốn *Sự phát triển văn hoá xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai* (Kỷ yếu hội thảo quốc tế về người Dao, tổ chức tại Thái Nguyên tháng 12 năm 1995), tr. 167-174.

18. Trung tâm KHXH & NV Quốc gia. *Sự phát triển Văn hoá xã hội của người Dao: hiện tại và tương lai*, Kỷ yếu Hội nghị Dao học Quốc tế, Thái Nguyên, Nhà Xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 1996.

19. Viện Dân tộc học. *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 1978.

20. Nguyễn Quang Vinh. *Một số vấn đề người Dao Quảng Ninh*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 1999.